
תן לי יבנה וחכמיה

Author(s): מנחם שטיין

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. ח (תרצ"ח), pp. 118-122

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.jstor.org/stable/70049103)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70049103>

Accessed: 11/11/2011 03:42

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

„תן לי יבנה וחכמיה“

בתלמוד ובמדרש מתוארת הפגישה הרת המאורעות של ר' יוחנן בן זכאי ואספסינוס לפני שערי ירושלים הנצורה⁽¹⁾. שני אנשים אלה מסמלים שני עולמות ושני כוחות שונים, כוח האגרוף וכוח הרוח, הראשון בגדולתו ובגבורתו, והשני בשפלותו ובחולשתו. אמנם עתיד הלה להתגבר על הלו במרוצת הזמנים. אספסינוס, סמל החוסן הגשמי, עבר וחלף מן העולם, ורוחו של ריב"ז חי וקים. הרגע הדרמטי של הפגישה הנזכרת מצודד את לבנו, עד שאנו נוחים לשכוח את הפרטים הבלתי היסטוריים שבספור. תוכן הספור ידוע. ריב"ז מופיע לפני אספסינוס בעת מצור ירושלים ומברך אותו כדרך שמברכים קיסר רומי⁽²⁾, ובזה ניבא לו ריב"ז שעתיד הוא לשבת על כס הקיסרים הרומיים. אח"כ מבקש ריב"ז מאת המפקד הרומי, בין היתר, שיתן לו את יבנה וחכמיה. המצביא הרומי ממלא את משאלתו הצנועה של ריב"ז מבלי להרגיש, כי בזה מניח הוא עצמו את היסוד להתחדשות עם ישראל במרכז רוחני חדש.

בספור זה יש להבחין שני דברים, המסגרת של הספור ועצם בקשתו של ריב"ז. אשר למסגרת הרי יש כאן דברים שהמציאות ההיסטורית סותרתם. ראשית, לא אספסינוס הוא שצר על ירושלים, אלא בנו טיטוס. שנית, בתחלת מצור ירושלים (באביב שנת 70) כבר היה אספסינוס קיסר רומי, ולכן שלח את בנו טיטוס להמשיך את המלחמה ביהודים ולשים מצור על בירתם. וממילא לא היה אז מקום לנבואות אחר שאספסינוס כבר תפש את השלטון ברומי. שלישי, ענין הנבואה מיחס יוסף בן מתתיהו לעצמו (מלחמת היהודים ספר ג', ח' ט'); אבל זה היה עוד בגליל לפני מצור ירושלים. יוסף קיבל חנינה מידי אספסינוס אחר שנתקיימה נבואתו בשנת 69. זה מתקבל על הלב, ואילו הספור התלמודי על ריב"ז מכיל אנאכרוניסמים בלתי אפשריים.

אמנם אין טעם להטיל ספק באמתות הגרעין ההיסטורי, והוא שריב"ז שאל מאספסינוס או מטיטוס⁽³⁾ את יבנה וחכמיה, בכדי ליסד שם מרכז דתי חדש.

(1) המקומות: גיטין נ"ו ע"ב; מדרש איכה רבתי פ"א; אבות דר"נ נוסחא א' פ"ד (נוסחא ב' פרק ו').

(2) „ביבי דומיני אמפרטור“ (vive domine imperator). ראה ערוך מוספי והערות בובר לאיכה רבתי פ"א הערה רס"א.

(3) יתכן שהכניסו את אספסינוס במקום טיטוס משום שלא רצו ליחס מתנה גדולה וחשובה כזאת

ברם, מתעוררת שאלה חשובה אחרת, והיא: מה ראה ריב"ז לבחור דוקא בעיר יבנה ולא במקום אחר? לכאורה מכיל גוסס הבקשה „תן לי יבנה וחכמיה“ את התשובה לשאלתנו היינו כי ביבנה היה כבר מקודם מקום תורה ומושב חכמים⁽⁴⁾, ולכן ביקש ריב"ז לתת לו את המקום הזה. ובאמת נראה שעוד לפני החורבן התרכזו חכמי ישראל בעיר זו. כך משמע גם מלשון המשנה סנהדרין י"א, ב': „אין ממיתין אותו (זקן ממרא) לא בב"ד שבעירו ולא בב"ד שביבנה, אלא מעלין אותו לב"ד הגדול שבירושלים וכו'". מזה אפשר להסיק, שעוד בימי קיום הבית בהיות בית דין גדול בירושלים הצטיין המרכז שביבנה ובה"ד של העיר הזאת, עד שמצאו לנחוץ להדגיש שאין לב"ד זה רשות להמית זקן ממרא⁽⁵⁾. ואם כך הדבר, הרי לא היתה יבנה של ריב"ז אליבא דאמת מרכז חדש, אלא בעצם מרכז מחודש.

אמנם הדרה קושיא לדוכתה: במה זכתה יבנה להיות מקום ועד לחכמים עוד לפני חורבן הבית? שהרי ליבנה ודאי שלא היתה מסורת עתיקה בפינה זו, שכן יבנה היתה בימי המכבים לעיר אלילית⁽⁶⁾, ששרפה משום שיושביה הציקו ליהודים המעטים שגרו בעיר הזאת. אמנם בימי אלכסנדר ינאי נתרבתה שם האוכלוסיה היהודית⁽⁷⁾, אבל פומפיוס קרע את העיר הזאת מיהודה ועשה אותה לפוליס יונית⁽⁸⁾. מובן שבתנאים כאלה לא היה שם קרקע מתאים ומוכשר להתפתחות ישיבות ותלמוד תורה.

המצב לא נשתנה בהרבה לטובה כאשר שבה העיר לרשות היהודים בימי הורדוס, שכן המלך הזה העדיף את הזרים, הסורים והיוונים על היהודים, ובודאי לא סייע לחזוק התורה והיהדות במקום זה. אם כן הדבר איך באו החכמים ליבנה באין מסורת ותנאים נוחים לכך?

והנה את פתרון החידה יש לחפש לפי דעתי דוקא בשלטון הורדוס. השליט הזה חשב את ארץ יהודה לקנינו הוא ועשה בה כאדם בתוך שלו, וחלקים ממנה הנחיל ונתן במתנה כאוות נפשו. את העיר יבנה נתן בצוואתו לאחרותו שלומית⁽⁹⁾, וזו

ל„סיטוט הרשע“, כפי שהוא מכונה בספרות התלמודית, ואח"כ הוסיפו מומנטים אחרים, כענין הנבואה הקשור באספסיוס ולא בטיטוס.

(4) זאת הרגיש גם קלוונר, היסטוריה ישראלית ח"ד, עמ' 213.

(5) ראה רש"י ותוספות מס' סנהדרין פ"ט ע"א שמתלבטים בקושי: אמאי נקט יבנה?

(6) ספר מכבים א', ד' ט"ו, ה' ב"ה, י' ס"ט, ט"ו מ' וביחוד מכבים ב', ח' וכו'.

(7) יוסף ב"מ קדמוניות היהודים י"ג, ט"ו ד'.

(8) קדמוניות י"ד, ד' ד', ומה"י א', ז' ז'. השוה א. צ'ריקובר, היהודים והיוונים בתקופה ההלניסטית

עמ' 135. על האלייליים ביבנה ראה עכשו B. Bickermann, Revue de l'Hist. des Rel. 1937, 214.

1937, 214, בקשר עם כתובת ההקדשה של סוחרים סוריים-יוונים בלוס: 'Hqαλῆ καὶ 'Augωvq : θεοῖς 'Ιάμνειαν κατέχουσιν (Exploration de Délos XI, 279).

(9) קדמוניות י"ה, ח' א'; מה"י ב', ו' ג'.

נתנה שוב את העיר לקיסרית ליביה⁽¹⁰⁾. יבנה עברה אח"כ לרשות טיבריוס קיסר כאחוזת פרטית.

מכאן ואילך אנחנו מוצאים משטר מיוחד ביבנה. הקיסר טיבריוס ממנה מפקח (ביונית: אפיטרופוס) מיוחד ביבנה, ומוציא בזה את העיר מכמה בחינות מתחת הפיקוח הכללי של המשגית הרומי ביהודה⁽¹¹⁾. אפיטרופוס כזה מוצאים אנחנו ביבנה גם בימי הקיסר קאיוס קאליגולה. שם האפיטרופוס של יבנה שבימי קאליגולה הוא קאפיטון הנזכר אצל יוסף ב"מ ופילון⁽¹²⁾. העיר יבנה נמנתה איפוא על הנכסים הפרטיים של קיסרי רומי סמוך לחורבן ירושלים⁽¹³⁾.

בימי קאליגולה היו היהודים הרוב של תושבי יבנה, כפי שמוסר לנו פילון. היהודים היו קנאים דתיים, וכאשר בנו תושבי העיר האליליים מזבח לשם הקיסר קאליגולה שעשה עצמו אלוה, כמו היהודים והרסוהו, ובזה גרמו להתרגזותו העצומה של הקיסר נכה העצבים. הקיסר ברצותו להעניש את כל היהודים בעד העזת יהודי יבנה צוה להקים פסל בהיכל שבירושלים, רק בדרך נס ניצלו היהודים והיהדות מתגרת יד הקיסר שנטרפה עליו דעתו.

גם בעת המרד הגדול שמרדו היהודים ברומי לא ישבו יהודי יבנה בחבוק ידים. רואיה לדבר, שאספסינוס נאלץ פעמים לשלוח משמר צבא לעיר זו⁽¹⁴⁾.

אמנם כל זה מוכיח רק, שיבנה היכשרה יותר ויותר להיות מדור חדש לתורת היהדות. אבל עצם הסיבה שיבנה נבחרה להיות מרכז התורה היא לפי דעתי העמדה המיוחדת שתפשה עיר זו כאחוזת פרטית של הקיסרים. יבנה שהיה לה מפקח קיסרי מיוחד היתה כעין מדינה בתוך מדינה בעניני מסים וארנוניות, וגם בתחום האדמיניסטרציה הכללית היתה יבנה תלויה במפקח החלקי שלה שייצג בה את הקיסר כבעל הקנין הפרטי שלו.

הענין דורש השוואה עם הדומינות הפרטיות של קיסרי רומי בכלל, ומתוך כך נבין גם את עמדת העיר יבנה. בפרובינציות הרומיות יש שמדינה שלמה נחשבה לקנין הפרטי של הקיסר. כך היה הדבר במדינת מצרים שהיתה כבר נכס פרטי של אבגוסטוס⁽¹⁵⁾. או רק מקומות מסוימים היו שייכים לקיסר

(10) קדמוניות י"ח, ב' ב'; מה"י ב' ט' א'. שם גם על ערים אחרות (אשקלון, אשדוד ופאפאליס) שנתנה שלומית לקיסרית. אמנם על משטר המקומות האלה בימי החורבן אין לנו ידיעות.

(11) קדמוניות י"ח, ו' ג'.

(12) יוסף ב"מ קדמ' י"ח, ו' ג' ופילון האלכסנדרוני המלאכות אל קאיוס סע' 199.

(13) ראה הערותי למקום זה שאצל פ' לון ב"כתבי הסטוריה" של פילון האלכסנדרוני בתרגום ובעבור שלי (תל-אביב תרצ"ז), עמ' 201.

(14) יוסף ב"מ מה"י ד' ג' ב' ח' א'.

(15) Marquardt, Römische Staatsverwaltung II (1884), 255 מצרים היתה דומנה פרטית של אבגוסטוס, והכנסות המדינה היו שייכות לאוצר הפרטי שלו iure fisci.

בתורת *patrimonium Caesaris* או *res publica* שלו¹⁶). במקומות אלה היה מפקח (*epitropos* = *procurator* ביונית) ממעמד הפרשים¹⁷). למרות דלות המקורות אין ספק שהיה קיים הבדל עקרי בין הפרובינציות שהכנסותיהן הלכו לטמיון, כלומר לאוצר (*fiscus*) של האימפריה ובין אלה שהכנסותיהן נשלחו לאוצר (*fiscus*) הקיסר¹⁸).

בנוגע ליחסו של המפקח החלקי למשגיח המדינה יש ללמוד מן הנכסים הפרטיים של הקיסר קומודוס באפריקה הצפונית. לענין זה הקדיש מומסן בזמנו מחקר מיוחד¹⁹).

אולם אותנו מענינת ביחוד שאלת העצמאות הפוליטית של הצבור המקומי בדומינות הקיסר, כי מזה אפשר יהיה ללמוד גזרה שווה על המצב ביבנה. הדבר כרוך בעמדתו של המפקח החלקי. שכן אם למפקח זה היו זכויות מיוחדות במקצוע המשפטי בדומה לזכויות המשגיח הכללי, כי אז יש לשער, שביבנה שנמצאה תחת שלטון מפקח חלקי היתה קיימת גם סנהדריה מקומית דוגמת הסנהדריה הירושלמית. יחס הסנהדריה שביבנה למפקח המקום היה איפוא כיחס הסנהדריה הירושלמית למשגיח המדינה, וממילא נהנו יהודי יבנה מאבטונומיה מסוימה הכרוכה במוסדות תרבותיים מתאימים.

והנה מומסן מגיע במחקרו למסקנה, שלמפקח הקיסרי החלקי היתה יזמה משפטית מיוחדת ושהמפקח החלקי היה ממלא בנכסי הקיסר את מקום המשגיח במדינה כלה²⁰). הנני סובר אס־כך, שבתוקף התנאים האמורים נוסדה ביבנה סנהדריה או בית דין גדול בימי הקיסרים הראשונים לפני חורבן הבית בהתאם למשטר הספציפי של העיר. ואולי נהרס באמת המזבח של הקיסר קאליגולה ביבנה מטעם סנהדריה זו ומכאן הרוגו העצום של הקיסר.

¹⁶ מארקווארט שם עמ' 257.

¹⁷ Ludwig Hahn, Rom und Romanismus im Osten 118; Hirschfeld, 17

.Verwaltungsbeamte des römischen Kaiserreichs 2,385

H. Schiller, Röm. Staats und Kriegsaltertümer 99 (Röm. Privatal- tertümer in: Röm. Altertümer Schiller-Voigt, Müller-Handbuch IV, 2): Die Trennung zwischen patrimonium oder res privata des Kaisers und dem aus öffentlichen Mitteln errichteten Fiskus hat zweifellos stets bestanden, ist aber für uns schon am Ende des ersten Jahrhunderts in ihren Einzelheiten nicht mehr erkennbar. ראה גם Schiller (Handbuch Müller IV, 2) עמ' 368 וכו'.

Th. Mommsen, Decret des Commodus für den Saltus Burumitanus 19

.Hermes XV, (1880), 385—411

Es scheint also in den Dominalbezirken auch in der Rechtspflege ²⁰

der Procurator an die Stelle des Statthalters getreten zu sein, 401

היה אמנם לקוי בדומנות אלה; לעומת זאת התפתחה יפה הקהלה הדתית (Sacralgemeinschaft) עם כהניה ומנהיגיה (393 וכו'). מקומות כאלה שמשו אח"כ מושב להגמונים נוצריים (394), והם המשיכו את

המסורת של העצמאות התרבותית-דתית.

מסביב למוסד העצמאי הזה התרכזו חכמים שונים עוד בימי קיום הבית. אלה הם חכמי יבנה מלפני זמנו של ר' יוחנן בן זכאי. זכר לסנהדריה שביבנה מצאנו כבר במשנה סנהדרין, ולהם מכוונות המלים: יבנה וחכמיה.

מימי הקיסרים קלודיוס, נירון, אספסינוס וטיטוס אין לנו כל ידיעה ע"ד משטר יבנה, אבל הדעת נותנת שהשליטים האלה ירשו את העיר מאת קודמיהם, כשם שטיבריוס וקאליגולה ירשוה מאת הקיסרית ליביה וכו'. ואם כן הדבר הרי יש לנו טעם כפול לבקשת רבי"ז. הוא בקש מאת אספסינוס, או אפילו לפי השערותנו מאת טיטוס, לתת לו את יבנה, ראשית משום שהעיר היתה נכס פרטי של אספסינוס, אביו של טיטוס המצביא. ושנית, יען כי ליבנה היתה כבר מסורת ידועה של סנהדריה עצמאית בהתאם למשטר העיר כאמור. שני הטעמים הם בבחינת הא בהא תליא. כי הסנהדריה העצמאית היתה תלויה באופי של הקנין הקיסרי הפרטי של העיר.

אמור מכאן, שבקשת רבי"ז לא היתה סתם דבר שבמקרה, אלא הכל היה מיוסד ומבוסס מבחינה תרבותית ומשפטית.